

Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 336.051

Ливдар Марта Василівна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»*

Lyvdar Marta

*PhD, Associate Professor of the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0003-1925-7781*

Федевич Людмила Станіславівна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»*

Fedevych Liudmyla

*PhD, Associate Professor of the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0002-3097-7467*

**ЗМІСТ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗИВНОСТІ ЯК ІНДИКАТОРА
ДОСТУПНОСТІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ
CONTENT OF FINANCIAL INCLUSION AS AN INDICATOR OF
AVAILABILITY OF FINANCIAL SERVICES**

***Анотація.** У статті проаналізовано реформу фінансового сектору економіки. Досліджено доступні послуги для населення. Визначено, що багато клієнтів, які не мають банківських послуг, зазвичай мають певну форму ідентифікації, вони зазвичай відсутні в документації та кредитних записах, необхідних постачальникам фінансових послуг для оцінки кредитоспроможності та проведення належної перевірки споживачів. Визначено аспекти формування стійкості фінансової інклюзії.*

Проаналізовано рівень фінансової інклюзивності визначається на основі проведеного анкетування, яке містить вісімнадцять запитань і отримані результати об'єднують у дві групи.

Досліджено, фінансова інклюзія є одним з визначених напрямів, в основі якого є збільшення рівня доступності в користуванні усіма фінансовими послугами та зростанню фінансової грамотності та обізнаності населення країни. Фінансова інклюзія, як один із стратегічних напрямів сталого розвитку економічного зростання України, є забезпечення макрофінансової стабільності, підвищення надійності та технологічності фінансової системи, досягнення європейських стандартів на фінансовому ринку, підвищення довіри до фінансового ринку, виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та інших міжнародних договорів України. Зазначено компоненти фінансової інклюзивності. Виявлено, що в Україні низький рівень користування фінансовими послугами. Досліджено, як за допомогою фінансової інклюзії підвищується фінансова грамотність населення.

У статті досліджено інституціональні аспекти фінансової інклюзії та її елементи, які доцільно розвивати в умовах цифровізації економічних відносин. А саме забезпечення цифрового фінансового включення та запровадження відповідальних цифрових фінансових практик; просування розвитку цифрових фінансових послуг.

Обґрунтовано необхідність впровадження стратегічного розвитку фінансової інклюзії Національним банком України. Виокремлено, що стратегія щодо розвитку фінансової інклюзії в Україні повинна базуватися на якості фінансових послуг для населення, які мають доступ до них, та створювати нові шляхи розповсюдження хоча б базових послуг, а сама для населення, які не мають доступу до них.

Ключові слова: *інклюзія, фінансова інклюзія, фінансові послуги, фінансові інститути, фінансові технології.*

Summary. *The article analyzes the reform of the financial sector of the economy. Available services for the population have been studied. It has been determined that many unbanked customers typically have some form of identification that is typically missing from the documentation and credit records required by financial service providers to assess creditworthiness and carrying out due diligence of consumers. Aspects of the formation of sustainability of financial inclusion are determined.*

The analyzed level of financial inclusion is determined on the basis of the conducted questionnaire, which contains eighteen questions and the obtained results are combined into two groups.

It has been studied that financial inclusion is one of the identified directions, the basis of which is an increase in the level of accessibility in the use of all financial services and the growth of financial literacy and awareness of the country's population. Financial inclusion, as one of the strategic directions of the sustainable development of the economic growth of Ukraine, is to ensure macro-financial stability, increase the reliability and technology of the financial system, achieve European standards in the financial market, increase trust in the financial market, implement the Association Agreement between Ukraine and the EU and other international contracts of Ukraine. The components of financial inclusion are indicated. It was found that Ukraine has a low level of use of financial services. It was studied how the financial literacy of the population increases with the help of financial inclusion.

The article researched the institutional aspects of financial inclusion and its elements, which should be developed in the conditions of digitalization of economic relations. Namely, ensuring digital financial inclusion and introducing responsible digital financial practices; promoting the development of digital financial services.

The need to implement strategic development of financial inclusion by the National Bank of Ukraine is substantiated. It is highlighted that the strategy for

the development of financial inclusion in Ukraine should be based on the quality of financial services for the population that has access to them, and create new ways of distributing at least basic services, and itself for the population that does not have access to them.

Key words: *inclusion, financial inclusion, financial services, financial institutions, financial technologies.*

Постановка проблеми. Макроекономічні дисбаланси, накопичені за попередні роки, політична криза початку 2014 року, окупація Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей, а з 2022 року війна в Україні спровокували глибоку економічну кризу. Реформа, визначена в Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року, затвердженій регуляторами фінансового сектору, була спрямована на подолання системних проблем у фінансовому секторі та розбудову повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами Європейського Союзу. Реформа відбувалася за трьома напрямками: забезпечення стабільності фінансового сектору, розбудова інституційної спроможності регуляторів, захист прав споживачів та інвесторів фінансового сектору. А вже у Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року є виділено п'ять стратегічних напрямів, таких як: фінансова стабільність, макроекономічний розвиток, фінансова інклюзія, розвиток фінансових ринків та інноваційний розвиток. І власне, фінансова інклюзія є одним з визначених напрямів, в основі якого є збільшення рівня доступності в користуванні усіма фінансовими послугами та зростанню фінансової грамотності та обізнаності населення країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фінансової інклюзії є досить актуальною в Україні так і за її межами, особлива увага приділяється вченими та міжнародними фінансовими організаціями.

Наразі проблема фінансової інклюзії в усьому світі є досить актуальною та досліджується міжнародними фінансовими організаціями і вченими. Цінними в науковому сенсі дослідженнями проблематики становлення фінансової інклюзії є наукові праці та практичні дослідження і розробки таких знаних учених Ануфрієва К. [1], Дудинець Л, Верній Л. [2], Краус К. [3], Шкляр А. [1], Леоненко П. [4], Науменкова С.[5] та інші. Проте розгляд фінансової інклюзії як індикатора для доступності послуг потребує ще дослідження.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад фінансової інклюзії як індикатора доступності послуг, а також визначити перспективи та розвиток використання фінансових інструментів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Отже, спочатку потрібно в цілому розібратися зі самим поняттям інклюзивності. Це певне система, яка залучає усіх громадян до різних сфер життя. Тобто, простіше кажучи, інклюзивність (інклюзія) – це інтеграція людей за діяльністю, організацією чи політичними процесами і т. д. Інклюзія має певні цінності, це визнання рівності між усіма, справедливості, різноманітності, співробітництва, спільності [6].

Щодо фінансової інклюзії – це рівність та доступ у використанні фінансових товарів та послуг. В свою чергу, вони мають прийнятну ціну, відповідають усім потребам громадян та найголовніше доступні для усіх сегментів суспільства незалежно від соціального статусу, рівня доходу та місця проживання [7].

Протилежним поняттям є показник фінансового виключення – ускладнення доступу споживачів до базових фінансових послуг тому, що існують перешкоди (цінові та нецінові), які впливають на соціальне життя громадян.

Існують такі аспекти формування стійкості фінансової інклюзії:

1. Реальна та якісна можливість через фінансового посередника скористатися фінансовою послугою, іншими словами, доступність

фінансових послуг. І відразу з цього пункту постає проблема, що фізично неможливо скористатися послугою на певних територіях. Що це означає? На прикладі доступності безготівкового рахунку, тобто ступеня розповсюдження торгової мережі POS-терміналів. Звісно, це не є найяскравіший приклад рівня доступності фінансових послуг, але все ж дозволяє нам оцінити загальну ситуацію. Візьмемо для порівняння відношення кількості населення на певних регіонах до кількості терміналів. Для Києва ця оцінка становить 16,2 шт./1тис. ос., наприклад, для Дніпра 8,5 шт./1тис. ос., для Харкова 6,5 шт./1тис. ос., відповідно є області з меншими показниками. Загально по Україні на одну тисячу населення припадає шість терміналів, тоді як у високорозвинених країн понад п'ятдесят терміналів на одну тисячу осіб. Основною причиною такої нерівномірності є те, що для банків не вигідно надавати послуги у районах з меншою концентрацією населення. Тому банки зосереджують свою роботу там, де вони отримують окупність своїх інвестицій. Для зон з меншою економічною активністю доступ до фінансових послуг може бути забезпечена дистанційним шляхом за допомогою комп'ютерного або мобільного зв'язку. Тому існує певно перспектива розвитку для нових фінансових технологій.

2. Наступна запорука стійкості фінансової інклюзії є фінансова грамотність населення. Отже вміння населення управляти фінансами, грамотно розподіляти свої доходи, правильно їх примножувати, вміти оперувати фінансовими послугами та розуміти усю вигоду та ризик від обраної послуги. І постає ще одна проблема, це неосвіченість деяких груп користувачів. Наприклад, протягом останніх років ми може спостерігати випадки, коли особи розміщали свої кошти у небанківських фінансових установах, замість того, щоб відкрити депозит у банку або ж нерозуміння ризиків при отриманні кредиту т. д. Тому населенню потрібно розвивати свою фінансову свідомість для того, щоб бути обізнаними та робити правильні та раціональні рішення щодо використання фінансових послуг.

3. Третя умова стійкості це захист прав користувача. Коли існує гарантія надання послуг та їх якісного виконання третьою стороною. Отже, виникає недоброчинна робота банків, які порушують закон «Про споживче кредитування», наприклад, реклама нульової процентної ставки за кредитом; клієнти не отримують повної інформації про кредит, а саме реальну ставку, річну вартість кредиту і т. д.

4. Ще одним чинником є рівень доходів населення. Доступність до фінансових послуг прямим принципом залежить від фінансової спроможності людей. Громадян, які знаходяться на межі бідності або ж бідні громадяни не можуть отримати цей доступ, навіть якщо ці послуги для групи з низьким рівнем доходів.

5. Наступний аспект – відсутність юридичної ідентичності. Прикладом цього є мігранти (економічні або політичні) та біженці, які не мають документів, що посвідчують особу та надають право на відривання рахунків.

Наразі в усьому світі є два мільярди людей, які не можуть отримати доступ до фінансових послуг, оскільки їхні дані зберігаються в «традиційних» джерелах. Існує явна невідповідність між цими групами «небанківських» і тими, чії дані зберігаються в інтернеті за допомогою інтернету та розумних пристроїв.

Індекс фінансової грамотності України є на одному рівні з найнижчими значеннями серед 30 країн в опитуванні ОЕСР, а саме з індексом Польщі. Таке значення ще раз демонструє, що програми з фінансової грамотності повинні стати в Україні пріоритетом [6].

Слід зазначити, що з відповідно до Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року один з головних напрямків є Стратегії розвитку фінансового сектору України FinTech. Відповідно до Стратегії розвитку FinTech будуть запроваджені та здійсненні такі напрямки:

- 1) зростання якості надання фінансових послуг на законодавчому рівні;
- 2) здійснення повного доступу до всіх фінансових продуктів, незалежно від розташування того чи іншого регіону;
- 3) розвивати та підвищувати фінансову обізнаність та грамотність населення, шляхом впровадження нових фінансових послуг на ринку з метою залучення більшої кількості населення;
- 4) створення сприятливих умов з метою розвитку бізнесу включаючи в першу чергу малий та середній [5].

В результаті реалізації таких напрямів буде надано доступ до фінансової інформації та фінансових продуктів, запроваджено програми для підвищення фінансової грамотності населення.

Фінансові послуги, засновані на технологіях, були провідними силами «банківських банків», але який нинішній стан у світі?

Хоча універсальна доступність цифрового банкінгу пройшла довгий шлях у пам'яті останніх років, більшість традиційних банківських процесів приєднання клієнтів продовжують оброблятися вручну, значною мірою покладаючись на традиційні дані кредитних бюро під час перевірок ідентичності. Головні банки все ще використовують різноманітні форми, паперові файли, ручні перевірки відповідності та особисту перевірку ідентифікації, процес, який довгий час вважався архаїчним, трудомістким і несе поганий досвід користувачів.

Існують значні групи населення, які залишаються без банківських послуг, але для того, щоб вони могли отримати доступ до фінансових послуг, яких вони потребують і заслуговують, дані, на які спираються в процесах перевірки, мають бути розширені, щоб включати більш сучасні джерела. Якщо ми розглянемо, наприклад, Аргентину, дані показують, що 51% жителів залишаються без банківських послуг, але 76% є активними користувачами соціальних мереж; демонструючи невідповідність між тим,

як створюються дані, і джерелами даних, які використовуються для забезпечення споживачів основними потребами.

Якщо багато клієнтів, які не мають банківських послуг, зазвичай мають певну форму ідентифікації, вони зазвичай відсутні в документації та кредитних записах, необхідних постачальникам фінансових послуг для оцінки кредитоспроможності та проведення належної перевірки споживачів. У результаті цю демографічну групу часто називають клієнтами «тонких файлів».

Для порівняння, у всьому світі налічується близько 4,14 мільярда активних користувачів соціальних мереж, причому середній користувач працює на 8,3 різних соціальних платформах. І ця цифра постійно збільшується: понад 180 мільйонів нових користувачів отримали доступ до соціальних мереж у період з липня по вересень 2020 року; що дорівнює майже 2 мільйонам нових користувачів щодня. Майже 60% населення планети мають доступ до інтернету, і 91% з них використовують свої мобільні пристрої, щоб принаймні деякий час виходити в Інтернет.

За результатами опитування USAID – Агентство США по міжнародному розвитку – було встановлено, що громадяни України не знаються у понятті фінансів, майже нічого не знаю про свої права та недовіряють фінансовим установам, і тому не використовує в повному обсязі фінансові послуги [7].

Рівень фінансової інклюзивності визначається на основі проведеного анкетування, яке містить вісімнадцять запитань і отримані результати об'єднують у дві групи.

Перша група індикатори А1 – населення, яке отримує фінансові послуги через посередників, тобто банки або банківські установи (В), А2 – через небанківських посередників (FO), А3 – через неофіційних фінансових провайдерів (FI) [4].

Порядок розрахунку:

1) $A1 = B$

2) $A2 = B + FO$

3) $A3 = B + FO + FI$

Тому, для розвитку фінансового ринку важливо виявити та ліквідувати виявлені перешкоди отримання споживачам фінансових послуг, знизити обсяги неконтрольованого перерозподілу фінансів через неофіційні шляхи.

Щодо факторів фінансової інклюзивності доцільно додати такий важливий чинник як рівень довіри до фінансових установ. На даний час в Україні цей показник знаходиться на низькому рівні, виникає певна криза, яка сприяє такому явищу як те, що населення зберігає усі свої заощадження поза банками чи банківськими установами. Тому існує така закономірність – кількість тих, хто зберігає більшу частину коштів у банку значно менша за кількість тих, чиї заощадження знаходяться на «книжкових полицях».

Повертаючись до вирішення першої проблеми, фінансові послуги, засновані на технологіях, є провідними тенденціями до «банківських операцій без банків», роблячи щоденні фінансові операції доступними та зручними для користувачів майже для всіх – особливо для людей, які раніше не мали доступу до банків (фінансова залучення особливо важлива на ринках, що розвиваються, як-от Азія, Африка та Південна Америка). Запровадження надійного процесу підтвердження цифрової особи може позитивно вплинути на економічні можливості та добробут тих, хто не має права отримувати фінансові послуги.

Від великих сучасних торгових центрів до маленьких візків з їжею на розі вулиць, мобільні платежі все ширше використовуються як повсякденний спосіб оплати. Фінтех-інновації знижують витрати на транзакції та послуги та охоплюють населення, яке інакше не могло б отримати вигоду від стандартних фінансових послуг. Незалежно від того, де

ви живете, тепер ви можете подати заявку та отримати доступ до банківського рахунку.

Здійснюючи банківські операції з небанківськими банками, фінтех, ймовірно, спонукає традиційних гравців у секторі вводити інновації, у свою чергу, прискорюючи зміну режиму в секторі. Починаючи з людей, які традиційно були виключені (чи то через географію, чи то соціально-економічну), банки можуть створити більш інклюзивний фінансовий світ.

Наразі лише невелика меншість населення повністю перейшла на цифровий або конкурентний банк як основний банк. Іншими словами, рух до цифрового банкінгу відбувається і зростає. І як тільки банки-претенденти зможуть запропонувати споживачам надійність, стабільність, масштабованість і безпеку великих банків, а також витончений цифровий досвід і зосередженість на фінансовому добробуті, банківська справа стане більш доступною та інклюзивною.

База даних Global Findex — це найповніший у світі набір даних про те, як особи заощаджують, позичають, здійснюють платежі та керують ризиками. Згідно з базою даних, більше 20% людей у всьому світі отримують заробітну плату або державні трансферти готівкою, а багато людей у країнах, що розвиваються, оплачують рахунки готівкою.

Згідно з останніми даними GSMA Intelligence, сьогодні у світі налічується 5,26 мільярда унікальних користувачів мобільних телефонів, але 10,36 мільярда підключень до мобільних телефонів. Це означає, що на кожного унікального користувача в середньому припадає 1,96 з'єднання. Це свідчить про те, що дані, створені цими користувачами та платформами за допомогою розумних пристроїв, не використовуються для фінансового забезпечення цих клієнтів без банківських послуг.

Наприклад, на Філіппінах лише 34,5% населення мають банківський рахунок, але на кожну людину припадає 1,59 мобільних телефонів, а 67% населення є активними користувачами соціальних мереж, демонструючи

явну невідповідність у тому, як генеруються та генеруються дані. як він використовується. Подібну історію розповідає і В'єтнам, де лише 30,8% населення мають банківський рахунок, але телефон є майже на кожну людину і, знову ж таки, 67% населення є активними користувачами соціальних мереж.

Оскільки володіння рахунками є майже універсальним у країнах з високим рівнем доходу, практично всі дорослі, які не мають банківських послуг, живуть у країнах, що розвиваються, хоча існує відносно високий відсоток доступу до Інтернету. Китай та Індія, незважаючи на відносно високу кількість власників рахунків, претендують на значну частку світового населення без банківських послуг через їх величезний розмір.

Те ж саме можна сказати і про Індонезію – 7-му за величиною економіку світу – де лише 48,9% населення мають банківський рахунок, але на кожну людину припадає 1,24 телефонних з'єднання (81,4% населення володіє мобільним телефоном, якщо розділити на 1523) і 64% населення мають доступ до Інтернету. Ще більш приголомшливим є те, що лише 36,9% Мексики мають банківський рахунок, але в країні з 11-ю за величиною економікою у світі 69% населення мають доступ до Інтернету та активні користувачі соціальних мереж.

Такі альтернативні джерела даних, як ці, менш схильні до шахрайства. Наприклад, соціальні профілі часто формуються протягом кількох років і перевіряються їхніми зв'язками. Вони також є менш дорогими в обслуговуванні, ніж традиційні паперові документи, які, швидше за все, будуть втрачені або пошкоджені, вимагають зберігання, постійного оновлення та важко швидко орієнтуватися. Що ще важливіше, ці альтернативи дозволяють відкривати рахунки віддалено, знижуючи операційні витрати для банків, які прагнуть обслуговувати відокремлених споживачів.

Висновки. Стратегія щодо розвитку фінансової інклюзії в Україні повинна базуватися на якості фінансових послуг для населення, які мають доступ до них, та створювати нові шляхи розповсюдження хоча б базових послуг, а сама для населення, які не мають доступу до них. Ефективний спосіб підвищення рівня фінансової інклюзії є впровадження сучасних технологій, тому слід досліджувати цей аспект і на основі отриманих результатів, а саме проблем, які виникають, упроваджувати фінансові технології в Україні для їх вирішення. Фінансовий доступ полегшує повсякденне життя, а також допомагає сім'ям та компаніям планувати все – від довгострокових цілей до несподіваних надзвичайних ситуацій, тому підвищення рівня фінансової грамотності є пріоритетним.

Література

1. Ануфрієва К.В., Шкляр А.І. Фінансова інклюзія як чинник соціо-економічного розвитку. Український соціум. 2019. 3 (70). С. 59–77.
2. Дудинець Л.А., Верній Л.А. Фінансова інклюзивність та її детермінанти. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 2(130). С. 8–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2018_2_4 (дата звернення 05.01.2023).
3. Краус К.М., Краус К.М., Манжура О.В. Електронна комерція та Інтернет-торгівля : навчально-методичний посібник. К. : Аграр Медіа Груп, 2021. 454 с.
4. Леоненко П.М., Краус Н.М. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в Україні за технологічними укладами. Фінанси України. 2016. 4 (245). С. 50–64.
5. Науменкова С., Міщенко С. Цифрова фінансова інклюзія: можливості та обмеження для України. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2020. 1-2 (274–275). С. 133–149.

6. Фінансова інклюзія. Важливість фінансової інклюзії. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3961976&cat_id=3115908 (дата звернення 05.01.2023).
7. Форум з фінансової інклюзії. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=71600439&showTitle=true
8. Стратегія розвитку фінансового сектору 2025. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/strategiya-rozvitkufinansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686>(дата звернення 05.01.2023).

References

1. Anufriieva, K.V. and Shklyar, A.I. (2019), "Financial inclusion as a factor of socio-economic development", *Ukrainskyi sotsium*, no. 3 (70), pp. 59–77. (accessed 05 January 2023).
2. Dudynets, L.A. and Vernii, L.A. (2018), "Financial inclusiveness and its determinants", *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnogo periodu Ukrainy*, vol. 2 (130), pp. 8–13. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2018_2_4 (accessed 05 January 2023).
3. Kraus, K.M., Kraus, N.M. and Manzhura, O.V. (2021), *Elektronna komertsiya ta Internet-torhivlya [E-commerce and Internet commerce]*, Agrar Media Hryp, Kyiv, Ukraine.
4. Leonenko, P.M. and Kraus, N.M. (2016), "Financial support of innovation activity in Ukraine according to technological systems", *Financy Ukrainy*, vol. 4 (245), pp. 50–64.
5. Naumova, S. and Mishcheko, S. (2020), "Digital financial inclusion: opportunities and limitations for Ukraine", *Naukovyi visnyk Odeskogo natsionalnogo ekonomichnogo universytetu*, no. 1-2 (274–275), pp. 133–149.

6. Financial inclusion. The importance of financial inclusion. Available at: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3961976&cat_id=3115908 (accessed 05 January 2023).
7. Forum on financial inclusion. Available at: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=71600439&showTitle=true (accessed 05 January 2023).
8. "Strategiyi rozvytku finansovogo sektoru 2025". Available at: <https://bank.gov.ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686/> [in Ukrainian] (accessed 05 January 2023).